

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Արծրուն Ավագյան

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Երևանի պետական համալսարան

ORCID ID: 0009-0000-2500-9114

a.avagyan@ysu.am

DOI: 10.54503/1829-0116-2025.2-129

ՀՈՒՄՈՐԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱԿՈԲ ՄՆԶՈՒՐԻՈՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ*

Բանալի բառեր - Մնձուրի, հումոր, զավեշտ, ծաղրանք, խոսքի կոմիզմ, դրության կոմիզմ, գործողության կոմիզմ:

Հոդվածում քննվում են Մնձուրու ստեղծագործություններում առկա հումորի դրսևորումները: Առաջնորդվելով իր գրական համոզմունքներով, որոնք բխում են սեփական իրատեսական ու բազմակողմանի դիտարկումներից, գրողն իր ստեղծագործություններում նկարագրում և միաժամանակ երգիծում է հարազատ միջավայրի մարդկանց բացասական գծերը, ինչը գործողության, խոսքի և դրության կոմիզմի արտահայտություն է: Դրա շնորհիվ բացահայտվում են խորամանկ, ազատ, կեղծավոր և միևնույն ժամանակ միամիտ մարդկանց կերպարներ, որոնք Արևմտյան Հայաստանում ապրել են դարերով հաստատված ավանդույթներով: Հումորի ենթարկելով նրանց այս կամ այն գործողությունը՝ Մնձուրին միևնույն ժամանակ ներդաշնանությամբ ու համակրանքով է վերաբերվում իր հերոսներին:

Իրականում հնարավոր է արդյոք ծաղրել այն համագյուղացիներին, ովքեր մի օրում թուրքական իշխանությունների կողմից տեղահանվել ու արքայազն են անհայտ ուղղությամբ:

Artsrun Avagyan

Doctor of philology, professor

Yerevan State University

ORCID ID: 0009-0000-2500-9114

a.avagyan@ysu.am

MANIFESTATIONS OF HUMOR IN HAKOB MNDZURI'S STORIES

Keywords: *Mndzuri, humor, mockery, flattery, comedy of speech, comedy of situation, deception.*

* Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 20.05.2025 թ.:

Ուղարկվել է գրախոսության 03.07.2025 թ.:

The article explores the manifestations of humor in the literature of Hakob Mndzuri. Anchored in his belief in the realistic portrayal of life, Mndzuri's stories often highlight the mocking and rejected aspects of his own community. These humorous elements are expressed through the state of speech and comical actions, revealing traits such as cunning, stinginess, lying, naivety, and other characteristics of Armenians who adhere to centuries-old traditions.

Despite humorously depicting these unacceptable behaviors, Mndzuri maintains a sense of forgiveness and sympathy towards his characters. He refrains from outright mockery, driven by the deep understanding and compassion he holds for his fellow villagers, who were all exiled to an "unknown place" by Turkish authorities in a single day. This empathy is encapsulated in his sentiment: "I didn't make fun. Why would I do it?"

In essence, Mndzuri's humor serves not to belittle but to reflect and humanize the complexities of his community's life, emphasizing their resilience and enduring spirit amidst adversity.

Арицун Авагян

*Доктор филологических наук, профессор
Ереванский государственный университет*

ORCID ID: 0009-0000-2500-9114

a.avagyan@ysu.am

ПРОЯВЛЕНИЕ ЮМОРА В РАССКАЗАХ АКОПА МНДЗУРИ

***Ключевые слова:** Мндзури, юмор, сатира, насмешка, комизм слова, комизм состояния, комизм ситуации.*

В статье рассматриваются имеющиеся в произведениях Мндзури проявления юмора. Исходя из своих литературных убеждений, которые взяты из его реалистичных и разносторонних внешних наблюдений и отражений, а также основываясь на правила своих приверженцев, писатель, в своих произведениях описывает и одновременно высмеивает отрицательные черты людей из привычного ему родного окружения, что является выражением комизма действия, комизма слова и состояния. Благодаря этому выявляются хитрые, жадные, лживые и в то же время наивные персонажи, живущие веками установленными традициями в Западной Армении. Подвергая юмору их те или иные действия, Мндзури, в свою очередь, проявляет к своим героям чувство снисходительности и симпатии.

На самом деле, возможно ли высмеивать своих односельчан, которые все в один день были изгнаны и высланы турецкими властями в «неизвестные края».

Միջուկային ալանավոր գրող Հակոբ Մնձուրու ճակատագիրը թերևս ամենաողբերգականներից մեկը եղավ հայ գրականության պատմության մեջ: 1915-ի եղեռնի հետևանքով նա կորցրեց այն ամենը, որ ունե-

նում է մարդն այս աշխարհում՝ տուն, հայրենիք, ծննդավայր, ընտանիք, և մանավանդ իր բոլոր չորս զավակներին, որոնցից մեծը 12 տարեկան, իսկ փոքրը՝ 9 ամսական էր: Մի գիշերվա մեջ աքսորված Արմտան գյուղի բնակիչներին հեռուները չտարան. սպանեցին մոտակա ձորերում ու խեղդեցին Ղորուչայի (Չորգետի) ջրերում:

Պոլսում գտնվելու հանգամանքով գրողը փրկվեց սպանողից ու իր ողջ կյանքն այլևս ապրեց եղեռնածին այդ քաղաքում և գրեց իր կորսված երկրի ու նրա մարդկանց մասին՝ վերակենդանացնելով նրանց խաղաղասեր կյանքը, աշխատանքը, արարումն ու ստեղծումը, որոնք այդ կյանքի իմաստն էին կազմում:

Այդ գրականության յուրահատկություններից մեկն էլ հումորի հաճախակի կիրառությունն է, որն առկա է նրա շատ գործերում, և որը ոչ միայն կենդանի ու բաբախուն կյանքի լիցքեր է հաղորդում նրա պատմվածքներին, այլև գեղարվեստական գրավչություն է տալիս հեղինակային պատումին:

Այդ հումորը միայն Մնձուրու ստեղծագործական մտքի ծնունդ չէ. պատկերվող կյանքը, մարդկային հարաբերությունները, աշխատանքային առօրյան ինքնին լի էին զավեշտական ու ծիծաղաշարժ երևույթներով ու դեպքերով, որոնց առիթով սփյուռքահայ գրող Ռոպեր Հատտեճյանը դեռևս տասնամյակներ առաջ գրել է. *«Մնձուրի՞ն է արդեօք որ կը դնէ այդ երգիծանքը, թե՞ նիւթը ինքնին ունի զայն: Թե՛ մին, թե՛ միւսը անշուշտ»* (ՀՀ ԳԱԹ, Մնձուրու արխիվ, ֆ. 325): Եվ իսկապես՝ *«թե՛ մին, թե՛ միւսը»*: Բայց գրողական տաղանդից գատ, անհրաժեշտ էր այդ ամենը տեսնելու ունակություն ունենալ: Այսպես, պատմելով իր պատանեկան տարիների մասին՝ Մնձուրին «Օձի վախ» պատմվածքում գրում է, որ ամռան ամիսներին իրենց և հարևան այգիներում աշխատող ավագներն իր վրա էին դրել Խառիճակի սառնորակ աղբյուրից խմելու ջուր բերելու պարտականությունը: Աղբյուրը բավականին հեռու էր, իսկ խմողները՝ շատ: Երկար և այրող ավագների վրայով անցնող ճանապարհն օրվա մեջ մի քանի անգամ կրկնելուց հետո նա հրաժարվում է այլևս ջուր բերել. *«- Ես ա՛յ ջուր չեմ բերեր, ... ի՛նչ կ'ուզէք ըրէք»*: Նրան համոզելու համար գրեթե միշտ սկսվել են ծարաված մարդկանց սիրաշահումները, փաղաքշական խոսքերը, ապա և գայթակղիչ խոստումները. *«...ինձի տալիք աղջիկներուն անունները կը շարէին»*, գրում է Մնձուրին:

«-Հայտի, հայտի Ակոբ, Նաղաշենց Մարօն պիտի առնենք քեզի, կ'ուզես Տողանենց Նանօն առնենք, կ'ուզես Եսիկանց Մարօն, չէ, ասոնք չես ուզեր, Կորջայենց Ողբտան, ո՞րը որ հաւնիս պիտի առնենք քեզի:

-*Ես աղջիկ մաղջիկ չեմ ուզեր կը պոռայի... , աղջիկ կը ինչ պիտի ընեն*» (Մնձուրի ք, 1966: 99-100):

Ինչպես նկատելի է, «*գայթակղիչ*» այդ առաջարկները կյանքից էին գալիս և նպատակ ունեին միմիայն համոզելու պատանի Ակոբին, որ նա նորից գնա ջուր բերելու, քանի որ բռնորդ է գիտեին, որ դեռ շատ վաղ է նրա համար աղջիկ ուզելը: Շարադրանքում առկա հումորը մի կողմից տիպականացնում է ծարաված մարդկանց «հնարամտությունը», մյուս կողմից՝ ցույց տալիս այդ մարդկանց «խորամանկության» անարդյունք լինելը:

Մնձուրու հերոսները երբեմն իրենց պատճառով, երբեմն էլ անկախ իրենց կամքից՝ հաճախ են հայտնվում զավեշտական իրավիճակներում: Այդպիսի մի պատմություն է Մնձուրու կենդանության օրոք լույս տեսած ժողովածուներից և ոչ մեկում չտպագրված «- Ադ ո՞վ է: - Դանիելն է» պատմվածքը, որը տասնամյակներով մնացել է մամուլի էջերում և միայն հետմահու՝ գրողի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ Երևանում 1986-ին լույս տեսած «Երկեր» ժողովածուում է հրապարակվել: Այս գործում հեղինակը գործածել է ոչ այնքան խոսքի, որքան որ դրության կոմիզմը: Բազառիճեցի մշակ Պողոսը վերահաս մթի պատճառով, գիշերելու տեղ խնդրելու համար մոտենում է իր ճանապարհին պատահած առաջին տան դռանը, որի առջև՝ ջորիի կողքին, կանգնած էր տան տերը՝ Դանիելը:

Պողոսը ասում է, որ ճանապարհը մոլորել է և գիշերելու տեղ է խնդրում: Նույն պահին տանից դուրս է գալիս տանտիրոջ կինը՝ Բարձրահասակ, «*ճակատը քունքե քունք ոսկիներու կրկնակի շարքով*»: Դանիելն ասում է, որ «*իբ տունն եկող հյուրին*» չի կարող մերժել, միայն թե ինքը հիմա մեկնում է և առավոտյան է վերադառնալու, ասում է, որ տունը նրան է հանձնում և պատվիրում, որ մինչև ինքը չվերադառնա, նա բակի դուռը բաց չանի. «*Դուռն որ զարնեն՝ կհարցնես, ադ ո՞վ է կըսես, եթե՝ Դանիելն եմ ըսեն, այն ատեն կբանաս...*» (Մնձուրի գ, 1986: 481):

Դանիելը հեծնում է ջորին ու մեկնում: Պողոսին կինը «*մազե չուլ*» է տալիս և բակում՝ այծերի մոտ, քնելու տեղ: Որոշ ժամանակ անց տանտիրոջ կինը տանից դուրս է գալիս, բակից դուրս ինչ-որ մեկի հետ խոսում ու վերադառնում:

Գիշերվա մի պահի Պողոսը լսում է, որ բակի դուռը թակում են, մոտենում է դռանը և հարցնում. «*Ադ ո՞վ է*»: Դրսից պատասխանում են, որ Դանիելն է: Պողոսը դուռը բաց է անում, մարդը ներս է գալիս, մտնում տուն, իսկ ինքը գնում է քնելու: Վերստին քունը տարած՝ նորից է լսվում դռան բախոցը: Քիչ առաջ չէ՞ր, որ դուռը բացել էր, ասես երազի մեջ մտածում է Պողոսը. «- *Ադ ո՞վ է*,- հարցնում է Պողոսը: «*Դանիելն է*,- լինում է պա-

տասխանը: Պողոսը դուռը բաց է անում, ինքը գնում քնելու: Հագիվ քնած՝ նորից է լսում դռան թակոցը: Պողոսը կիսաբաց աչքերով մոտենում է դռանը և հարցնում, թե ով է: Պատասխանը լինում է. «*Դանիելն եմ... Չճանչցա՞ր զհս, ձայնե՞ս ալ չհասկցար...*»: Դուռը բացվում է, մարդը մտնում է տուն: Ժամեր անց խոր քնի մեջ Պողոսը նորից է լսում դռան ձայնը: Այդ արդեն չորրորդ անգամն էր կրկնվում: Պողոսը փորձում է նորից քնել՝ այդպես էլ չհասկանալով՝ կատարվածը իրականությունն է, թե՞ երագում է տեսնում:

Պողոսը արշալույսին արթնանում է, ուզում է գիշերելու համար իրեն տված շորերը տանտիրոջը տալ, բայց տեսնելով, որ դուռը ներսից չեն բացում, ճանապարհ է ընկնում: Հասնելով գետին՝ Պողոսը նկատում է, որ դիմացից ջորևոր է անցնում գետը. ճանաչում է, աղան էր՝ Դանիելը: «*Կերթա՞ս... երթաս բարով...*», - ձայնում է Դանիելը: «*Աղա, դուն դեռ նո՞ր կուզաս... զիշերեն ի վեր քանի մարդ եկավ, դուռը բանալ տվավ... «ես եմ, Դանիելն եմ» ըսողը ներս մտավ... Տունդ Դանիելներով լեցվեցավ, աղա...*» (Մնձուրի գ, 1986: էջ 484), - ասում է Պողոսը՝ գլխի ընկնելով, բայց և «*չգիտենալով*» ինչպես մեկնել տանտիրոջ անբարոյական կնոջ վարքը և գիշերվա «*քանի՞ հատ Դանիելների*» այցը: Պատմվածքի սկզբում նկարագրելով այդ կնոջը՝ Մնձուրին նշում է, որ «*ճակատը քունքե քունք ոսկիներու կրկնակ շարքով*» էր զարդարված: Այդ նախադասությունը արդյո՞ք նրա վարքի բացատրություններից մեկը չէ:

Կյանքի տարբեր ոլորտներում դրսևորվող մարդկային խորամանկությունները Մնձուրու մի շարք պատմվածքներում ոչ միայն իրենց մասնակի արտահայտություններն են գտել, այլև առանձին ու ամբողջական նյութ են դարձել, սյուժետային գիծ, կերպար ձևավորող հատկանիշներ:

«*Յորնիկին Գիրգորը*» պատմվածքում ոչնչով աչքի չընկնող Գիրգորը, որի կինը մահացել էր, և որի մեռնելուն ինքը ամեն օր սպասել էր, որ «*ազատէր*», «*վեց ամիս մը*» լրանալուց հետո «*նորէն կարգուելու է ելնու*»: Նրա ունեցած-չունեցածը մի տիզիկ (կարճ տաբատ) է ու «*ամայի ճամբաներին*» պատահող դատարկ մի տուն, իսկ ինքը՝ «*ճղճիւ*» կազմվածքով մեկը, որը, սակայն, օր ու գիշեր երագում է նոր կին առնել: Գիրգորը, ինչպես գրում է Մնձուրին, թեև «*ո՞ր կինը տեսնէր կը ցանկանար անոր*», սակայն իր մեռած կնոջ նման «*երեսը չնայուելիք բան մը*» չի ուզում՝ «*Մէկ մը այրեր էր, երկրորդ անգամ մըն ալ չայրէր*», այլ երեսունհինգից ոչ մեծ, «*առտուան լուսի*», «*ձերմակ մեղրի*» նմանող երեսով կամ «*վերէն վար*» ձգվող մարմին, «*սեւ աչքեր*» ու «*տաք*» նայվածք ունեցող մեկին:

Գիրգորը քանի որ գիտե, որ ինքը անբան մեկն է, որ իրեն ճանաչող և ոչ մի կին իր հետ չի ամուսնանա, մեկնում է Ակնի հեռավոր գյուղերը: Այդ

գյուղերից մեկում նա սկսում է կիրառել իր միակ զենքը՝ սուտը. իրեն հյուրընկալած մարդկանց ասում է, որ հարմար կին գտնելու դեպքում *«հայրապետական օրենքներով պիտի կարգվի»*, որ իր *«լուսահոգի»* կինը *«չգտնված կնիկ մըն էր»*, որ *«ամէն աղէկութիւնները»* ուներ, և ինքը որքան էլ գովի, քիչ է: Այնուհետև Գիրգորը սկսում է ախ-վախ անել, ասում, որ հիմա իր կովերը, եզները, ոչխարները արոտից վերադարձել են, և ներս անող չի լինելու, որ այգիներ ունի. *«յիսուն կտոր արտ»*, մեղվի փեթակներ...: *«Ամէն ինչ կա տունս, ի՞նչ ընիմ, որ ուտող չունիս»*, վերջացնում է Գիրգորը: Հավատալով նրա խոսքերին և այդ հարստությունից ու առատությունից գոհ՝ նրան են տալիս *«երեսունըփինգէն ալ պզտիկ այրի Շիրազին, ով «ատաղձի պէս մարմին մը ուներ»*:

Երբ վերադառնում են Գիրգորի տուն, որտեղ եղած քրքրված անկողինը *«գիւղէ դուրս աղբանոցը կը ձգէիք»*, Շիրազի այն հարցին, թե. *«-Տունդ ա՞ն է: Ո՞ւր են ունեցածներդ...»*, Գիրգորը պատասխանում է. *«... ատենը ուշ է, ճրագը մարենք, ելլենք մէկտեղ պառկինք, լուսնայ նէ կ'ըսես: ... երկու ամիս է նեղութիւննիս: Յորենները հասնին, արտս որ քաղեմ, ամէն օր հաց կը շինենք... Հէմ կուգես նը ... հացի կարմրուկները ... քեզի կուտամ: Գեղին վրայ Կաթնաղբիւրը կայ, ... կ'երթաս հոնկէ ալ ջուր կը բերես, կը խմենք ու կ'ուտենք, կը խմենք ու կ'ուտենք»* (Մնձուրի է, 2018: 110):

Տղամարդ-կին փոխհարաբերություններին վերաբերող մեկ այլ երգիծական պատմություն է «Հաց ուզելու պէս» պատմվածքը, որտեղ Մնձուրին դիմագծում է *«անվճռական»* տղամարդու մի կերպար, ով որքան անհամարձակ է, նույնքան էլ՝ ամոթխած: Բլուրի գազաթից իջնող ճանապարհով քայլող գյուղացի Թորոսը նկատում է, որ ստորոտով միայնակ կին է անցնում: Համագյուղացի Խասն էր, որ, հագուստի փեշերը վերառած, ազդերի կորությունները տարուբերելով, գնում էր: Թորոսը որոշում է օգտվել ընծայված պատեհությունից և առաջարկ անել. *«Կը յաջողէր թէրէս, երկուքին միջեւ գաղտնի պիտի մնար...»* (Մնձուրի է, 2018: էջ 56):

Ցանկության գրգռվածությամբ Թորոսը արագացնում է քայլերը, բայց ամեն անգամ մոտենալիս վարանում է. իսկ եթե չհամաձայնի, գոռա, հետևանքը ինչ պիտի լինի, մանավանդ, որ շուրջբոլորը բաց էր, *«պահուելու»* տեղ չկար: Թորոսի վեհերոտությունը բխում է ոչ միայն Խասի հնարավոր մերժումից, այլև մտավախությունից, որ մարդիկ կտեսնեն, և ուրեմն իր արածը ամոթաբեր մի բան է: Հասնելով ձոր՝ Թորոսը որոշում է, որ ամենահարմար տեղն այդ է՝ թփուտներ, մացառներ, մարդկանց բացակայություն...: Թորոսը մտքում նախապես որոշում է, թե ինչ պիտի ասի: Երևի կարելի է ենթադրել, որ պիտի գովաբանի Խասի *«աղուորությունը»*, մարմնի, աչքերի գրավչությունը...: Բայց ոչ: Գյուղացի Թորոսը խոսելու է ... ոչ-

խարներից: Ըստ նրա, կնոջ համար ամենագայթակղիչ խոսքերը լինելու են. «*Ով ինչ կ'ուզէ քեւ, հիւնարով, տնաշէն կնիկ ես, Խաս: Մերինը կրնամ քեւել ոչխարն ալ չէ կթած հիմա: Դուն տանդ գործը քրեր ես, կեցցես, որ-չափ գովեմ քեզ, տեղն է*» (Մնձուրի է, 2018: էջ 57): Սակայն նա այդ էլ չի կարողանում ասել: Ամեն անգամ երբ մի փոքր մոտենում է կնոջը, նրա սիրտը սկսում է նորից «*շուտ-շուտ զարնել*»: Նորից է որոշում՝ «*ի՞նչ կուզէ թող ըլլայ*», պիտի հասնեմ ու ասեմ: Եվ մինչ ինքը աղբյուրից ջուր է խմում, ասփերով դեմքը թրջում, թուլացած գոտին կապում և որոշում իր անելիքը, Խասը շատ է հեռանում, հասնում այգիներին: Հասնելով իր այգի՝ Թորոսը առուն փորելու փոխարեն նստում է թթենու տակ ու մտորում իր անձարակության մասին. «*Ճամբան որսը առաջն էր, պատրաստ էր, չկրցաւ օգտուիլ: Ինք ալ մա՞րդ էր: Կնիկ ծնելու էր: ... Թո՛ւ իր էրիկմարդութեանը...*» (Մնձուրի է, 2018: էջ 58): Վերջապէս վճռում է այլևս չամաչել, գնալ Խասի այգին և նրան դիմել «*հաց ուզելու պէս*»: Գնում է. «*-Ի՞նչ կ'ուզես աղբար, հող կեցեր ես,- հարցնում է նրան խաղող կթող Խասը,- բա՞ն մը կ'ուզես, բա՞ն մը պիտի քսես*»: «*-Չէ, ի՞նչ պիտի քսեմ,- պատասխանում է Թորոսը և վերադառնում իր այգին՝ «սրդողելով ինքզինքին ալ, աշխարհին ալ հետ*»:

Այս պատմվածքի մի տարբերակը կարելի է համարել «Ավետենց աղ-ջիկը», որտեղ Մնձուրին ճանապարհին՝ դարձյալ ամայության մեջ, այս անգամ «*հանդիպեցնում*» է վերիգեղցի Պեկիշենց Մանուկին և թեղուտցի Ավետենց Աղջկան: Կարմիր այտերով, ուղղաձիգ կազմվածքով այդ կինը միանգամից հրապուրիչ ազդեցություն է թողնում տղամարդու վրա, լարում սեռային բնագոյը...: Եվ դարձյալ արթնանում է կասկածը՝ «*խոսքը բա-նա՞ր, քսէ՞ր թէ չքսէր...*»: Հապա եթե չընդուներ, հապա եթե մերժեր...

Բայց, ի տարբերություն «Հաց ուզելու պէս» պատմվածքի հերոս Թորոսի, Մանուկը, երբ հասնում են մի վայր, որտեղ «*վերը երկինքը, վարը իրենք*» էին, «*խոսքը բացում է*», ասում իր մտքինը և ... ստանում արժանի մերժումը: Այստեղ արդեն ոչ թե տղամարդը չի համարձակվում առաջարկ անել, այլ կինն է, որ մերժում է նրան «*հաց*» տալ. «*-Ա՛յ հետդ չեմ գար, գնա ճամբադ... Քեզ աղբար գիտցայ ու քեզի ապաւինեցայ: Էրիկ ունեցող կնկան մըն ա՛յ աղ խոսքը կ'ըսուի...*» (Մնձուրի դ, 1974: 238):

Պատմվածքն, իհարկէ, ավելի զավեշտական մի պատմություն է, քան երգիծական: Բայց կա և կոմիզմի տարրը. երբ մերժված ու նեղսրտած վի-ճակով Թորոսը տուն է վերադառնում, նրա կինը, որ անտեղյակ է եղե-լությանը, բայց գիտի, որ ամուսնու ճանապարհն անցնելու էր Թեղուտով, տեսնելով ամուսնու ընկճված վիճակը՝ նրան հարցնում է, թե քեզ ինչ եղավ. «*Թեղուտցիները պուկի՞ ըրին, ի՞նչ ըրին քեզ*» (Մնձուրի դ, 1974: էջ

239): «Պուկի», այսինքն՝ վախեցրին, այսինքն՝ գետնաքարշ դարձրին, ստորացրին, մերժեցին:

Հումորի մեկ այլ արտահայտություն է պատկերվում ընդամենը երկու էջից կազմված «Գարնան ճամբով» պատմվածքում: «Որթատունկերուն տակը բահելու համար» այգիներն են գնում ամուսինները, բայց ճանապարհի կեսին հանկարծ ամուսինը որոշում է կարճ ու չոր ճանապարհից շեղվել և կիսաձյունապատ ու լեռնոտ «Գարնան ճամբով» գնալ: Կռահելով ամուսնու մտադրությունը՝ կինը՝ Նանոն, առարկում է. «-Ատոր համար իսմի համոզեր... ես չեմ գար, զնա», ասում, որ մարդիկ կտեսնեն, կսկսեն չարախոսել. «...կեփի՞ս, Հէմ դուն տուն չունի՞ս, տունը ինչո՞ւ համար եղեր է» (Մնձուրի դ, 1974: էջ 96): Ամայի ճամփան «անցնելուց» հետո, երբ ետ են գալիս, նրանց դեմ են դուրս գալիս գյուղի կանայք, որոնք իսկույն կռահում են եղածը և հեգնում կնոջը. «... ջուր, ջրեղէն է ճամբաները, ոտքերնիդ չթրջելու համար էրկանդ հետ գարնան ճամբէն եկաք: ... Գարնան ճամբան մարդ չըլլար, գործ մը տեսնենք ըսիք աղայիդ հետ, հոնկէ իջաք» (Մնձուրի դ, 1974: էջ 96):

Դրության հումորի պատկերներ են «Ճիկառան» և «Կոստանը» պատմվածքները, որտեղ առաջինում հերոսի համար հաց ուտելուց առավել նշանակություն ունի ծխելը, և երբ չի ծխում, կորցնում է շարժվելու և խոսելու ունակությունը: Իսկ երկրորդ պատմվածքում նկարագրված հերոսը՝ Կոստանը, որ գնացել է այգիները աշխատելու, մտնում է այգետուն, դուռը փակում, և երեք օր ու գիշեր քնում այնքան խոր, որ հարազատները կարծում են, թե մահացել է: Լուրը լսած և այգիներից եկած «հարյուրից ավելի» մարդկանց կանչերից էլ չի արթնանում, և երբ արթնանում է, նրան հարցնում են. «... այս չափ ժողովրդի ձայներէն, կնիկ-մարդոցը լացերէն հէ՞ջ ականջիդ չհասան...», ասում է. «- Անգամ մը ականջիս ձայն մը գիտես քի եկաւ...» (Մնձուրի դ, 1974: էջ 148):

Զավեշտական իրադարձություն է ներկայացվում «Ամո՛ւ... ես եկա» պատմվածքում, որտեղ խորամանկությամբ գողություն է կատարվում: Պատմվածքը սկսվում է հոր և «որդու» միջև խոսակցությամբ: Տղան ջադացում քնած հորը քթի մեջ խոսելով ձայն է տալիս՝ Ամո՛ւ, Ամո՛ւ, ասում, որ այգու բոլոր աշխատանքները կատարել է՝ առուն մաքրել է քարերից, մոշիները, փշատենիները կտրել, ջուրը «վազեցրել» դեպի ջաղաց, և որ ինքը անոթի է: Կիսարթուն հայրն ասում է, որ պատքարը քաշի, հետևը բադարջ, պանիր, ձվածեղ կա, նստի ու ուտի, իսկ այնտեղ եղած մեղրը չուտի, և նորից քնում է: Որոշ ժամանակ անց հայրը նորից է լսում որդու ձայնը՝ Ամո՛ւ, Ամո՛ւ: Որդին ասում է, որ գետի առուն շուտ է տվել, դեմը բանդ կապել...: Կիսագոց աչքերով հայրը բարկանում է, թե քանի անգամ է

ասում, քիչ առաջ նույն բանը ասացիր: Որդին ասում է, որ հայրը սխալվում է, երևի երազի մեջ է տեսել, և որ ինքը անոթի է, ուտելու բան է ուզում: Հայրը ասում է՝ պատի քարը քաշի, ուտելիք կա, բայց մեղրին չդիպչես, չուտես: Որդին ասում է, որ քարի հետևը մեղր չկա:

Պարզվում է, որ մեղրը իրոք չկար. կեղծելով ջաղացպանի որդու ռնգային ձայնը, նրա նման քթի մեջ խոսելով և իմանալով մեղրի պահված տեղը՝ գյուղի երիտասարդները գողացել էին: Այդ մասին գրողը պատմվածքի վերջում է ասում, և ընթերցողի մեջ այն տպավորությունն է ստեղծվում, որ իրոք հայրը երազի մեջ է տեսել որդու առաջին այցը: «Հայր ու տղայ մինչև գետը վազեցին, բայց ի՞նչ կ'ելլեր, տանողը հոն կը կենա՞ր» (Մնձուրի ա, 1958: 88):

Խորամանկությամբ խաբելը, համառությամբ գործելը հաճախ այն միջոցներն էին, որոնցով մարդիկ հասնում էին իրենց նպատակներին: «Կռունկ ուստի՞ կուգաս» ժողովածուում տպագրած «Մի փարա, հոթուգ փարա»՝ պատմվածքում Մնձուրին պատմում է քուրդ Ջնդոյի մասին, որը գալիս է Զիմառայի ջրաղաց՝ այլուր գնելու: Մնձուրին այսքանով ընդհատում է Ջնդոյի մասին խոսելը և սկսում գրել, թե որտեղ էին Երզնկայում քրդերը բնակվում, ինչով էին զբաղվում, ինչպես հագնվում, ինչպես էին ապրում: Գրում է, որ նրանք խաշնարածությունից զատ այլ բան չգիտեին և երկրագործությամբ չէին զբաղվում՝ «սորվեցնես ալ հոգինին չ'ուգեր որ սորվի. էհօ, կ'ըսեն...»՝ այն համարելով ծանր աշխատանք: Շրջակա գյուղերը պանիր, յուղ վաճառելը կամ հովվություն անելը նրանց նախընտրելի զբաղմունքն էր, որն առանձնապես հոգնածություն չէր պատճառում: Ելակետը մեկն էր. պառկիր, քնիր, հոտերը թող արածեն՝ համ իրենց պահեն, համ՝ քեզ:

Այդ նկարագրությունների մեջ Մնձուրին օգտագործում է «նկատելի» և «աննկատ» հումորի կիրառումներ: Վերջինիս օրինակ կարող է ծառայել քարայրներում մարդկանց ու այծերի միասնական բնակվելը, քանի որ կացարանը ձմռանը տաքացնելու ջանք չէր պահանջվում, տղամարդկանց՝ ծանր աշխատանքից խուսափելը, այծերից բացի այլ կենդանիներ (որոնք խնամք ու կերի պաշար են ենթադրում) չպահելը և այլն:

Հումորի ավելի տեսանելի հատված է ներկայացնում քուրդ հարսի նկարագրությունը, որտեղ հեղինակը նրան նմանեցնում է ձողի և դիմելով ընթերցողին՝ նրան ներկայացնում այսպես. «Ձող մը, ձող ալ եթէ չունիք ձեղունի աւելի երկայն կոթ մը ունի՞ք, վրան էնթարի մը հագցուցէք, գունաւոր լաթերէն գլուխ մը շինեցէք, ճակատը կարմիր պղնձէ դրամներ

* «Մի (պարսկերեն երեսուն) փարա, հոթուգ (թուրքերեն երեսուն) փարա», արդյունքում պատմվածքի վերնագիրը հայերեն դառնում է «Երեսուն դրամ, երեսուն դրամ»:

կարգով կարեցեք, աջ ռունգը ծակեցեք կարմիր գինդ մը կախեցեք, քրդու հարս մը կ'ըլլայ ձեր դիմացը: Մորթ ու ոսկորէն է: Ոչ իւղ կայ, ոչ միս վրան, ոչ փոր ունի, ոչ կորուսիւններ» (Մնձուրի դ, 1974: 141):

Պատմվածքի հումորի տարրերը հիմնականում դրսևորվում են Ջնդոյի այլուր առնելու առևտրի ժամանակ: Այլուր վաճառողի և այլուր գնողի միջև ընթանում է երկխոսություն, նրանք սակարկում են, խորամանկում, ջանում միմյանց համոզել: «*Առևտուր*» բառն արդեն պարունակում է այդ գործարքի ողջ էությունը՝ որքան կարող ես՝ «*առ*», և ... որքան կարող ես՝ մի «*տուր*»: Ջաղացպան Պապոն ասում է, որ այլուրի օխան (400 գրամը - Ա.Ա.) երկու դուրուշ արժե (80 դրամ - Ա.Ա.), որից քուրդը վրդովվում է, ասում՝ թանկ է, ինքը չի կարող այդ գնով առնել: Ջաղացպանն ասում է, որ ամենուրեք նույն գինն է, եթե ավելի էժանի տեղ գիտե, թող գնա այնտեղից առնի: Ջնդոն տեղյակ է, որ այդպես է, բայց ասում է. «*-Հելէ դուն մէկ մը դուրուշ ըսէ...*»: Պապոն պնդում է իր առաջվա ասած գինը՝ երկու դուրուշը:

Ինքը՝ Ջնդոն, որ գյուղերը շրջելով՝ պանրի, չամիչի, լեպ լեպի (սիսեռ - Ա.Ա.) մանր առևտրով է զբաղվում, լավ գիտի առևտրի «*օրենքները*», ինքն էլ է նույնն անում՝ կրկնակի գին է ասում, գիտի, որ Պապոն անգամ սուտ երդումներ կարող է տալ, քանի որ առևտրի մեջ Աստված մարդու սուտ խոսելը տեսնում է, բայց «*մեղք չի համարում*». «*Շիտակը կ'ըստի՞: Ինչպե՞ս պիտի շահիս: Երկու, երեք անգամ պիտի ուզես*» (Մնձուրի դ, 1974: էջ 16): Եվ ուրեմն, ինքը պիտի «*չթուլնա*», պետք է դիմացինին համոզի: Ջնդոն ասում է, որ մեկ դուրուշ ասա, «*նայէ քեզի ես ի՞նչ պիտի ըսեմ, ... մէկ մը ըսէ ի՞նչ կ'ըլլայ...*»:

Եվ երբ Պապոն, Ջնդոյի այդ խոսքերից և նրա համառությունից հոգնած, նրանից ազատվելու հույսով՝ ասում է. «*Հայտէ ըսեմ, մէկ դուրուշ, ի՞նչ պիտի ըսես նայիմ*», Ջնդոն կտրուկ շեշտով ասում է, որ ինքը ընդունում է այդ գինը. «*-Մի փարա, հօթուզ փարա կու տամ ես ալ, դուն մէկ դուրուշ ըսիր, ես ալ տասը փարա մինակ կը կտրեմ*»:

Այսինքն՝ դու մեկ դուրուշ ասացիր այլուրի գինը, ես ընդամենը՝ «*մինակ*», քո ասած գնից տասը դրամ եմ պակասեցնում և քեզ մեկ օխայի դիմաց տալիս եմ երեսուն դրամ: Ջնդոյի՝ «*նայէ քեզի ի՞նչ պիտի ըսեմ*»-ը, որը Պապոյի մեջ հետաքրքրություն էր առաջացրել, դուրս է գալիս, որ այլ բան չէ, քան իջեցված մեկ դուրուշից ևս տասը դրամ պակասեցնելը: Թեև Պապոն համառում է, որ ինքը հենց այնպես է ասել մեկ դուրուշ, մանավանդ մտավախություն զգում, որ Ջնդոն Ղարապուտախի շրջակա բոլոր քրդերին ասելու է, որ այդ չնչին գնով է այլուր գնել, ու նրանք գալու են միայն այդ գնով այլուր առնելու, այնուամենայնիվ համաձայնվում է, բայց ասում, որ «*մէկ մըն ալ ատ գնով ալիւր չեմ տար*»: Ջնդոն երկու պարկ ալ-

յուրը բարձում է ջորուն ու ասում, որ ինքը էլի է գալու. «...մէկ մըն ալ պիտի գամ, մէկ մըն ալ պիտի գամ, հիքի տէֆա տահա... (հետո նոր կասես՝ չունեմ – Ա. Ա.)»:

Պատմվածքի հիմնական միտքն արտահայտող Պապոյի վերոհիշյալ նախադասության իմաստը թեև այն է, որ այլևս էժան գնով այլուր չի տրվելու. բայց կա նաև «եղբր», որն արտահայտվում է ջաղացը ձորեն բերած Գևորգ աղայի բերանով. «- Անգամ մըն ալ կու տաս անկէ ետին՝ ալ չունիմ, կ'ըսես...», որը նշանակում է, որ այդ «անգամ մըն» վերջինը չի լինելու, և որքան էլ Պապոն ասելու լինի՝ «ալ չունիմ», Ջնդոյի նմանները միշտ էլ համառելու են և այլուր գնելու են էժան:

Խորամանկ և սուտասան մարդու մեկ այլ տիպար է ներկայացվում «Թեպեցի Ղըմըլը» պատմվածքում, որտեղ Մնձուրին պատկերում է մեկ այլ քրդի: Ղըմըլը, որ իր ջորիներով բեռներ փոխադրող է և, ինչպես գրում է Մնձուրին, «Մարդ համոզելու համար իր նմանը չունէր», որտեղ մեծ դեր էին խաղում երդումները, իր ճանապարհին աղբանոցում լքված, կիսաշունչ մի մաքի է տեսնում, որոշում տանել իր հետ մինչև նրա շունչը փչելը:

Ղըմըլը կենդանուն աղբյուրից ջուր է խմեցնում. մաքին մի կերպ կանգնում է ոտքերի վրա: Ղարապուտախի քարայրներում ապրող Ջնդոյին Ղըմըլը ասում է, որ մաքին առել է, ընտիր ցեղից է՝ առատ բուրդ տվող: Երդվում է («երկու աչքերս քոռնան»)՝ շահ չեմ ուզում, «մէճիտիէի մը առի. մէճիտիէի մը կուտամ...»:

Քարայրի կանայք իսկույն գարի են բերում, լցնում կենդանու առջևը, բայց ինչ անում են, մաքին բերանը չի բացում: Երբ այդ մասին ասում են Ղըմըլին, նա պատասխանում է. «...գարին ինչ է գիտէ՞ խեղճը: Գարի ունենան ինձի ծախողները իրենք հաց կ'եփեն կ'ուտեն՝ ... երկու օրը ետքը հեղ մը սովրի, տեսէք ինտո՞ր կ'ուտէ» (Մնձուրի դ, 1974: էջ 123):

Թարմ խոտ են բերում, այն էլ չի ուտում, Ղըմըլը բարկանում է, ասում, որ թողնեն խեղճ անասունը հանգստանա, որ շոգ արևի տակ նրան շատ հեովից է բերել, հոգնած է, այդ պատճառով չի ուտում:

Եվ երբ առավոտյան գնում են մաքիի մոտ՝ «...մեռեր էր: Ղըմըլը չկար», իր «մէճիտիէն» առել գնացել էր:

Մնձուրին գրում է, որ առևտրով հաճախ զբաղվում էին մարդիկ, որոնք անգամ մատների վրա չէին կարողանում հաշվել: «Մախստ» պատվածքում մի այսպիսի հատված կա. «Հակառակ այն բանին, որ շարունակ կշռելու գործ ունէր, Մախստ չէր հասկնար կշռեքեն, ու ոչ իսկ՝ փափաք կընէր սովրելու, որպէսզի չխաբեն զինքը» (Մնձուրի գ, 1986: 151): Անգրա-

* Քրդերը ցորենի, գարու հաց չէին օգտագործում, ինչպես գրում է Մնձուրին, «կորեկի հաց էր իրենց կերածը»:

գետ Մախսոյի մտածելակերպը այնքան էլ «անհիմն» չէ, եթե կշեռք է, ուրեմն մեջը խաբել կա, եթե ինքը այն չի տեսնում ու հասկանում, ուրեմն ինքը չի խաբվում:

Մնձուրին հավասարաչափ ծաղրում է թե՛ այլագգիներին, թե՛ յուրայիններին: Գյուղական կյանքում, հայերի ու դրացի ազգերի ամենօրյա փոխհարաբերություններում քիչ չէին այդպիսի գավեշտական դեպքերը:

«Մոլլա Էօմէրին էշը» պատմվածքում Մնձուրին գրում է, որ լեռներով ու ձորերով շրջապատված Արմտանում սայլեր չկային, նեղ կածաններով կարող էին անցնել միմիայն ջորիներն ու ավանակները: Պատմվածքում Մնձուրին պատմում է իրենց տանը պատահած մի դեպք, որ կապված է ընտանիքի աշխատանքային կարիքները հոգալու համար նոր ավանակ գնելու հետ:

Երբ Էօմէրը Ղուզղշլայից էշ է բերում, բոլոր տնեցիները զարմանում են. «Շօ... ասանկ էշ կ'ըլլա յ...»: Բերված էշը կարճահասակ, փոքրամարմին քուռակի չափ էր, երկու վանդակ խոտ անգամ չէր կարող կրել, խրձերը գետնին պիտի քսվեին:

Մնձուրին գրում է, որ «գոյնն ալ գոյն չէր», որ էշը սև կամ մոխրագույն է լինում, մինչդեռ բերված էշը ձերմակ էր. «...ինչպէ՞ս ձերմակ, աչքերդ կ'առնէր, շատ նայելու ըլլայիր», իսկ քիթը, բերանը, աչքերը «կորսուած էին մազերուն մէջ» (Մնձուրի բ, 1966: 186):

Մոլլա Էօմէրը հավատացնում է բոլորին, որ գնեն ավանակը, որ չեն խաբվի, որ որքան բեռ ասես, տանում է, որ «քարը կը մաշի, անոր ոտքերը չեն մաշի»:

Վաթսուն դուրուշով (երեք մէճիտիէ)՝ «ածի մը գին» վճարելով՝ էշը գնում են:

Մնձուրին գրում է, որ Մոլլա Էօմէրը չճաշած չէր գնա և ...«կերաւ ու կերաւ», իսկ քիչ անց նշում է նաև տնեցիների զարմանքը՝ այս անգամ՝ փոքրամարմին էշի՝ չափից շատ ուտելուց, որ քարեր, հողեր, հարդերի, խոտերի կարծր կոթերը կուլ տալով, «լզելով» է ուտում: Տնեցիները մտածում են, որ երևի օրերով սոված մնալու պատճառով է այդպես ուտում: Բայց պարզվում է, որ ավանակին առհասարակ կշտանալ չկար. «Կշտանալը ի՞նչ է, չէր գիտէր»: Ավանակը ամեն անգամ մեծ դժվարությամբ է մտնում գոմ և նույնքան դժվարությամբ դուրս գալիս, իսկ ջրի տանելն ու ջուր խմելը ամեն օր բազում չարչարանքներ է հարուցում: Նա, քարաժայռերին դիպչելով, պարբերաբար կոտրում է իրեն բարձված ջրի սափորները, արտվորին տարվող ճաշի, թանի ամանները, կճիկները, մեղրի բզուկները...

Այդուհանդերձ, Մոլլա Էօմէրը չէր խաբել: Ընդամենը մեկ այծի գնով վաճառված ավանակը բեռնատարության համար աննման էր. «...*վրան խոտ, խուրձ ինչքան կ'ուզես բեռցիր՝ կը տանէր, անանկ ալ շուտ շուտ մեր լեռներէն կ'իջնար, որ առաջքը մարդ չէր ձգեր...*» (Մնձուրի բ, 1966: էջ 191):

Արմտանյան իրականությունը լի էր ոչ միայն առօրյա-կենցաղային տարաբնույթ հարաբերություններով, այլև դարավոր ավանդույթներով ու հնուց եկող սովորություններով, որոնք կայուն ու տևական կիրառումներ ունեին: Դրանց մի մասը կապված էր «*օջախի ծուխը*» չմարելու կամ «*աշ-խատող ձեռք*» ունենալու հարկադրանքի հետ (վաղ ամուսնություններ, ամուսնու և կնոջ տարիքային անհամապատասխանություններ և այլն), որոնց հետևանքով ստեղծվում էին զավեշտական իրավիճակներ՝ հարսը իր անչափահաս ամուսնուն գրկում, նստեցնում էր ջորու վրա, ամուսնացված նորափեսան փոխանակ հարսի ծոցը պառկելու, մոր անկողին էր գնում քնելու և այլն: Ծիծաղաշարժ իրավիճակներ էին ստեղծում նաև այն քարացած օրենքները, որոնք առկա էին տան անդամների առօրյա հարաբերություններում. կանայք այլոց ներկայությամբ իրենց ամուսինների հետ խոսելու իրավունք չունեին (անհրաժեշտության դեպքում «*խոսում էին*» երեխայի միջոցով կամ ձայնարկությունների): Նրանք «*չխոսկան*» էին տան նաև մյուս արական սեռի անդամների հետ:

Միմյանց հետ տան հարսների և սկեսուրների խոսակցության զավեշտական մի աշխարհ է պատկերում Մնձուրին հատկապես «Մունջ» և «Հարսնութիւն» գործերում:

Երկու պատմվածքներում էլ Մնձուրին կիրառում է ոչ միայն խոսքի, այլև դրության կոմիզմի գրավիչ միջոցներ: Երկուսում էլ գործող հերոսների՝ հարս, սկեսուր, երեխաներ, ինչպես և միջավայրի՝ տուն, խոսակցության նյութի՝ առտնին աշխատանքներ, բավականին իրար նման լինելը հիմք են տալիս ասելու, որ մի պատմվածքը մյուսի շարունակությունը կամ տարբերակն է, և միևնույն երևույթն է ընդգծվում՝ քարացած աղաթի, պարտականության, ամոթխածության, հարգանքի ու կանացի նկարագրի այն համաձուլյլ միասնությունը, որն ընտանիքը պահող բարոյական կարևոր գործոն էր, սակայն և ինչ-որ ժպիտ առաջացնող:

«Մունջը» պատմվածքում Մնձուրին սկեսուրի և հարսի երկխոսության բաղկացուցիչ մաս է ներկայացնում հարսի՝ «*մունջերէնին*» օգնության եկող ձեռքերի ու մատների շարժումները, սկեսրոջ՝ հարսի կողմից կատարվող այդ շարժումների կռահումները՝ տան պարունակության՝ թոնրի, քուրսիի, բուրդմանիկի, ներքնակի, աղջկա տիկնիկի և այլ իրերի առկայությունը, որոնց գալիս են ավելանալու գոմում կատարված աշխատանքները, պառավի որդու՝ հարսի ամուսնու՝ ցուրտ եղանակին աղվեսի որսի

գնացած լինելը և այլն՝ բոլորն էլ գյուղական կյանքի կենդանի մթնոլորտ ստեղծող. դրանց առիթով ու առնչություններով էլ ծագում են ծիծաղելի վիճակներ ու խոսակցություններ՝ ողջը ընթացող շատախոս սկեսրոջ և հարսնության իր բոլոր պարտականությունները օրինավոր կատարող, բայց միայն մի քանի ձայնարկությունների՝ *ը՛ֆֆ.., ի՛ֆֆ.., ըհը՛...,* միջոցով արտահայտվելու իրավունք ունեցող տան հարսի միջև:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե պատմվածքը գրված է որպես երկու անձերի երկխոսություն: Իրականում այն մենախոսություն է՝ շատախոս սկեսրոջ և միայն շնչոցներ արձակելու իրավունք ունեցող հարսի միջև, որտեղ որքան լռություն կա, այնքան էլ հեզմանքի երանգներ:

Ծիծաղելին այդ ամենի մեջ Մնձուրին ներկայացնում է այն դիտակետից, որ սկեսուրի՝ վերջ չունեցող խոսակցությունը լեցուն է դժգոհություններով (ողջ պատմվածքի ընթացքում նա ոչ մի դրական խոսք չի ասում հարսի վերաբերյալ)՝ տղան «*գիշերը պիտի լուսցընէ ձորերուն*», բայց «*հարսի «հոգը չէ*», քանի որ ինքը չի ծնել նրան, թոռը՝ Խօրոն, կալերը ճնճղուկ բռնելու է գնացել, այնինչ «*ոտքերին չարոխ չկա*», սկեսուրը դժգոհում է անգամ այն բանից, որ *ինքը մոռացել է* զգուշացնել հարսին, որ ծննդկան կովին խմելու սառը ջուր չտա, որ պետք է խմելու համար քթոցով ձյուն բերել և այլն, և այլն: Մինչդեռ այդ ամենում հարսը ոչ մի մեղք չունի, բայց առարկելու կամ արդարանալու իրավունք էլ չունի: Մանավանդ որ նա տեղը տեղին կատարել է անգամ սկեսուրի մոռացածները, բայց նա դարձյալ գոհ չէ:

Տան հարսի վիճակը շատ ավելի զավեշտական է պատկերված «Հարսնութիւն» պատմվածքում: Գործող հիմնական անձերը դարձյալ երկուսն են, որոնց միջև և ընթանում է խոսակցությունը՝ հարսը «*մունջերենով՝ Ը՛շշ... Ը՛սս... Ի՛սս...*», սկեսուրը դժգոհություններով, որ հարսը ասելիքը «*աղուտրիկ*» չի կարողանում հասկացնել, որ հարսը «*հարսնութիւն*» չի կարողանում անել, որ բուրդը լավ չի լվացել, որի պատճառը «*մէկը գտնելն*» ու նրա հետ «*ժամերով խոսելն է*» եղել, չանայի «*կապերը թուլցունելը*»: Սկեսուրը հարսի նաև այլ թերություններից է խոսում՝ սկսելով նրա մանկությունից, որ լացկան էր, խռովկան, հանդիմանում է նրան՝ ասելով, որ ուխտի գնացած օրերին «*հիչ համ ու հոտ չտո՛ւիր մօրդ*», նաև, որ իր տղան նրան «*ալլու փուլլու*» հագնվելու համար «*զարնուեցաւ*», և որ նա շատ լեզվանի է. «*Լեզուանի էս, լեզու շա՛տ քովդ*» (Մնձուրի ա, 1958: 84): Եվ սա այն դեպքում, որ հարսը ընդամենը մի քանի ձայնարկություններ է արտաբերել:

Երկու պատմվածքներում էլ սկեսուրներն իրենց տարերքի մեջ են՝ դժգոհ ու բողոքավոր, շատախոս ու անիրավացի, իսկ հարսները՝ որքան էլ անմեղ ու չարքաշ, առարկելու կամ չհամաձայնելու իրավունքից զուրկ։

Հումորի տարրերով զրկած Մնձուրու պատմվածքները կարելի է բաժանել երկու մասի՝ գործեր, որ ամբողջովին կառուցված են հումորի կիրառություններով («Մունջ», «Հարսնություն», «Քենը», «Էզ աղայի վի կյունտի», «Հաց ուզելու պես...»), և գործեր, որտեղ հումորը երևան է գալիս միայն առանձին դրվագներում («Կոզիկը», «Ճերմակ ցախավելի թուփեր», «Ադո՛վ է...», «Խիպը», «Հուսիկը»...):

Ծաղրանկարային ամբողջական տիպեր են կերտված «Թամամ մամային արմանքն ու զարմանքը» պատմվածքում (մշակ Պապուջանը), «Յորնիկին Գիրգորը» պատմվածքում (նույնանուն հերոսը), «Թեփթացի Ղըմըլը» պատմվածքում՝ Ղըմըմը, «Անոթություն» պատմվածքում՝ Կակքոն և այլք։

Մնձուրին ծաղրում է Պապուջանի ոչ միայն շատակերությունը, այլև «*ինտո՛ւր*» **ուտելու անկանգ** ձևը։ Թվում է, թե մեկ-երկու հատկանիշներով է Մնձուրին ներկայացնելու նրա ուտելու այդ եղանակը։ Սակայն պատմվածքում այդ «*ձևի*» պատկերումը մի ամբողջ էջ է կազմում. «*Ուրուպեն սկսավ։ ... Հացը թաթխեց ջուրը, ստեպղինով մը, դեղին տախդեղով մը կերավ։ ... Չգոհացավ։ Նորեն հաց մը թաթխեց ջուրը։ Հոգին լոլիկ մը ուզեց։ ... Թաղեց բերնին մեջ, ակոռներով սեղմեց, լոլիկին ջուրը մրմուռ-մրմուռ պարպկեցավ, ... հոգին նորեն ուրուպեն ուզեց։ Հացով վերսկավ ուտել։ Մեկ մը, մեկ մըն ալ։ ... Հոգին սոխ մը ուզեց։ Նախ միջուկը, ծիր կերավ, չգոհացավ, ամբողջը կերավ հացով։ Հացը թթուին ջուրը կոխեց, հացը լիպիկցավ. ստեպղին մը կերավ հետը, երկրորդն մըն ալ, տախդեղ մը կերավ, երկրորդ մըն ալ, փունջ մը ազատքեղեն կերավ, երկրորդ մըն ևս։ Հետը տանելիք սալային հինգերորդ հացին սկսավ։ Ուրուպի վերջին մնացորդն ալ հացով սրբեց ու կերավ։ Հոգին ջուր ուզեց։ Լոշիկը վերցուց բերնին։ Խմեց, կես ըրավ ջուրը։ Ներսը զովացավ։ Հոգին պանիր ուզեց, պանիրին դարձավ։ Սոխով միասին կերավ։ ... Շարունակեց հացով միասին սոխ ու պանիր ուտել։ ... Հացին կտորը, հետո, կես մը կար՝ ան, հետո վեցերորդ հացը երկու լեսպ պանիրին հետ կերավ։ Արտը հետը տանելիքներեն վերջին սոխ մը, վերջին լեսպ մը պանիրը, վերջին լման հաց մը, թթուին մեջ տախդեղ մը, լոլիկ մը մնացին։ Անոնք ալ կերավ. թթուին ջուրեն քչիկ մը մնացեր էր, ան ալ խմեց, հատցուց։ Ու ոտքի ելավ...» (Մնձուրի գ, 1986: 243)։ Մի պահ մենք էլ կանգ առնենք՝ «*ոտքի ելլենք*»։ Արդյո՞ք Մնձուրին հանձին մշակ Պապուջանի կերտում է կոմիկական կերպար։ Ե՛վ այո, և՛*

ոչ, քանի որ մի կողմից առկա է «ճոխ» սեղանը և քաղցած մարդը, մյուս կողմից՝ աղքատ գյուղացին, որի տանը նման ուտելիքներ չկան:

Հումորի դրվագային կիրառման օրինակ կարելի է մատնանշել «Չիսնի ին մի, դրգ- Չիսնիիմ ես» (Լոդանում ես, աղջի- Լոդանում եմ յա, - Ա. Ա.) պատմվածքը, որտեղ ներկայացվում են երկու կանայք, որոնք պայմանավորվածության համաձայն՝ պիտի «ջաղացք երթային» ցորեն աղալու, սակայն կանանցից մեկը՝ Նորտանլուն, չի գալիս և մյուս կինը՝ Դարգլուխլու խաթունը, երկար սպասելուց հետո միայնակ է ջաղաց գնում: Բայց քանի որ արդեն հերթը անցել էր, նա որոշում է հետ գնալ գյուղ և իմանալ Նորտանլուի չգալու պատճառը: Գյուղում նա տեսնում է վերջինիս ամուսնուն, որ տնից նոր դուրս եկած՝ դեպի ձորն էր իջնում: «...դր գ ... հանի՞ կէլէճէկ իտին, պէնի տէ ալը դոտուն, ատը դալասը...», - հասնելով տուն կանչում է Դարգլուխլին, բայց ներսից պատասխան չի լինում. «Ջուրի աղմուկ մը լսեց: ... առաջ քալեց որ ներսը, գոմին դուռը չուլ մը կախուած էր ետէր կին մը մերկացեր ... կը լոզնար, Նորտունլուն էր» (Մնձուրի ա, 1958: 125):

Պարզ էր, թե ինչու նրա ամուսինը նոր էր տնից դուրս եկել, և թե ինչից հետո էր նրա կինը լողանում: Պատմվածքը վերջանում է երկու կանանց միջև ընթացող թուրքերեն երկխոսությամբ, որի մոտավոր թարգմանությունը հետևյալն է. «Ի՞նչ է, լողանո՞ւմ ես, աղջի», «- Լոդանում եմ»: «Ինձ էլ սպասեցրիր, ինձանից էլ տասը տարով մեծ ես, ծերացար գնացիր, բայց այդ գործից ձեռք չես քաշել, անեծք»: «-Չեմ անցել յա»:

Հումորի դրվագային հատված կա «Գետանկար» պատկեր-պատմվածքի այն հատվածում, որտեղ սև գլխարկավոր կինը աղմկոտ գետի այս ափից խոսում է մյուս ափին գտնվող «դեղին լաչակով» տարեց կնոջ հետ. «- Նարվերցի հարսիկ . . . »,- սկսում է գոռալ նա, «- Գետը մեր էգիններուն առուն կոխեր է ... Լեռներուն Մարիկին էգին, մինչեւ հոն հողով քարով լեցուցեր է ... իրիկունը գեղ երթաս նը մեր տանը ըսէ, թող մեր ճամբան չնային... տազերոջս, ներոջս հետ առու տի բանանք... աս գիշեր չի տի գանք, չի տի գանք . . . » ես Կասմացիին հարսն եմ, Կասմացիին հարսն եմ, . . . » հասկցա՞ր... Կասմացիին...»: Բայց այսքանով չի ավարտվում նրա խոսքը: Այնուհետև նա, հորդ գետի աղմուկին զուգահեռ, նա շարունակում է իր խոսքը՝ ասելով, որ Գալոս պապը թութուն չունի. «... Օձկնտողէն թող կէս օխա առնէ ու դըկէ ... թիւթիւն, թիւթիւն, հասկցա՞ր... թիւթիւն» (Մնձուրի բ, 1966: 295): Տարեց կինը մյուս ափից պատասխանում է. «Հասկցայ, հասկցայ... կ'ըսեմ...»:

Հարց է ծագում. ինչպե՞ս պիտի հասկանար, գետի աղմուկը կթողնե՞ր, որ լսեր, հազարավոր «Ժիժիներուն» ձայնը կթողնե՞ր, որ հասկանար: Խոսելով այդ պատմվածքի մասին՝ ծագող այդ հարցին հետագայում պա-

տասխանել է ինքը՝ Մնձուրին, բայց մեկ այլ գրության մեջ, որ կրում է «Հեղինակի կողմից» վերնագիրը և տպագրվել է Երևանում 1968-ին լույս տեսած իր «Կապույտ լույս» գրքում, որը և պատմվածքում տարեց կնոջ **«հասկցա»** պատասխանի ճիշտ հակառակը, իրական ու տրամաբանական պատասխանը պետք է համարել. **«Չի հասկցա, ի՞նչ կըսես»** և **«դեղին լաչակով»** կնոջ հիմնագուրկ վրդովմունքը. **«Աման աս կնիկն ալ ի՞նչ կըսես, չի հասկնար, խո՛ւլ է, ի՞նչ է...»** (Մնձուրի գ, 1968: 12-13), և նա սկսում է նորից՝ **«կըսիմ թե...»**, որն ավելի հումոր է ներառում իր մեջ՝ տիպականացնում առաջին կնոջը՝ որպես շատախոսի և **«զարմանք»** հայտնող մեկի՝ **«խու՛լ է, ի՞նչ է»**, և երկրորդ կնոջը՝ որպես **«անհասկացողի»**, որը ոչ մի մեղք չունի, որ գետի ձայնը չի թողել, որ ինքը **«հասկանար»**:

Արդեն նշել ենք, որ «Քենը» պատմվածքը սկզբից մինչև վերջ կառուցված է հումորի տարրերով: Պատմվածքում աղաները կերվածում են անում, գառներ ու մեղրով խմորեղեն ուտում՝ այդպես էլ **«մոռանալով»** և բոլորովին ուշադրություն չդարձնելով քիչ հեռվում նստած աղքատ ու սոված համազրուղացի Վարդանին, ով խռովում, **«քեն»** է անում և իր մտքում երդվում, որ եթե աղաները կանչեն էլ՝ **«- Հուդա ըլլամ՝ որ ձեռք զարնեմ անոնց կերածին»** (Մնձուրի գ, 1986: 15), վճռում, որ եթե բերեն դնեն առջևը, **«գոռ ընեն»**, ասեն կեր, ինքը չի ուտելու:

Պատմվածքի վերջում իրավիճակային կոմիզմը վերափոխվում է գործողության, հոգեբանական և խոսքային կոմիզմների. սեղանի մնացորդները Վարդանը տանում է աղաներից մեկի տուն, իսկ գյուղամիջում դժկամությամբ է պատասխանում իրեն ուղղված հարցերին, որտեղ առկա են նաև հումորի երանգներ: Երբ համազրուղացիները նրան ասում են թե **«Վարդան աղբարը հետներիս խօսիլ ալ չուզեր, ... աղաներուն հետ սերն ու մեղրը, գառերը կերան, հարկաւ մեր երեսը չնայիր»**, զայրացած ու վրդովված Վարդանը նրանց ասում է. **«Շիտակ է, կերա, դո՛ւք ինչու կեցաք հոս, թող դուք ալ գայիք, որ ուտեիք...»** (Մնձուրի գ, 1986: էջ 17):

Որևէ պաշտոն (անգամ ամենաչնչին) ստանալուց հետո մարդ արարածի վարքի ու պահվածքի կտրական վերափոխման բնութագրական պատկեր է ներկայացնում «Էզ աղայի վի կիւնտի նը՝ մընէ» («Ես այս գյուղի աղան չե՞մ» - Ա.Ա.) պատմվածքը, որտեղ **«նչ կարդալ, ոչ գրել գիտցող»** քուրդ Տըլոն, գյուղապետի պաշտոն ստանալով, արդեն բոլորովին այլ պահվածքով է ճանապարհ ընկնում դեպի իր գյուղը՝ **«քուրդի խելքով»** իրականացնելու իր **«պարտականությունները»**, որոնք ընթանում են՝ իր նախկին ախոյաններին ահաբեկելով, մանրավաճառից զանազան ապրանքներ վերցնելով ու ասելով, թե **«եստք»** կվճարի, ջաղացպանի ստացվող վարձը կրճատելով: Իր գյուղ՝ Շելսի հասնելով՝ նա զգիրին անմիջա-

պէս պատվիրում է, որ գյուղացիները «... յօթնէն մինչեւ եօթանասուն տարեկանները» հրապարակում հավաքվեն, ինքն էլ եկողներին «-Լէ վառէն, լէ վառէն» (եկեք, եկեք. – Ա.Ա.) է ասում: Երբ բոլորը հավաքվում են ու սպասում, թե ինչ պիտի ասի Տըլոն, նա ընդամենը մեկ բառ է ասում. «-Լէ հէռն...» (զնացեք – Ա.Ա.): Եվ երբ գյուղացիներից մեկը հարցնում է, թե ինչու կանչեց և ինչու է հետ ուղարկում, Տըլոն պատասխանում է. «... աչքդ բաց, հրաման է...: Մոխթար չէ՞ մ':... Ես աղան չէ՞ մ' այս գիւղին, ինչ ուզեմ կ'ընեն» (Մնձուրի բ, 1966: 165):

Մնձուրու ժամանակակիցները վկայում են, որ առօրյա կյանքում էլ նրա խոսքից չէր պակասում հումորը, օրինակ, պատմում են, որ Մնձուրին առհասարակ անփույթ էր իր արտաքինի նկատմամբ: Ռ. Հատտեճեանին նվիրված իր «Մենք» գրության մեջ խոսելով տնտեսական պատճառով շոգենավի երկրորդ կարգի տեղերից օգտվելու մասին՝ Մնձուրին գրում է, որ միշտ երկրորդ կարգի սրահով է երթնեկել և ավելացնում. «Երրորդ մը եթէ ըլլար, երրորդով կ'երթայինք», իսկ սափրիչին այցելելիս էլ՝ «ամենէն աժաննոցի մը, պատռուած կաշիով աթոռ մը ունեցողին» կայցելեինք, նշում նաև ֆիզիկական ծանր աշխատանքներ կատարելու պատճառով ուշ սափրվելու, մազերը ուշ կտրելու մասին և գրում. «Հիբիները մենէ առին մազ ու մօրուք ձգելը» (Մնձուրի ե, 1984: 209):

Մնձուրին սիրել է մանավանդ իրեն ծաղրանքի ենթարկել: Օրինակ, երբ Պոլսում սովորելու ընթացքում մեծահարուստ ուսանողներից մեկի տանն առաջին անգամ մեծ հայելիում տեսել է իրեն, զարմացել է՝ «Աս է՞ ս ես», թուխ մաշկ ունենալու պատճառով էլ հաճախ իրեն նմանեցրել «ափրիկեցի խափշիկի»: Տարբեր առիթներով նա վկայում է, որ միշտ սարսափել է օձից և Պոլսի իր բնակարանում քնելուց առաջ ամեն անգամ ստուգել է մահճակալի տակը, միշտ վախեցել է բարձրությունից, մանավանդ՝ ջրից, և այդ պատճառով խուսափել է շոգենավ նստելուց:

Հայտնի է, որ Մնձուրին իր գործերի մի մասը «գրել» է աշխատավայրում, այսինքն՝ ստեղծագործել է բանավոր, հետո գրի առել: Այդ պատճառով նա հաճախ ինքնամփոփ է դարձել, վերացել շրջապատից: Այդ վիճակում նրան տեսնելիս հաճախ ծանոթները հարցրել են, թե ինչի վրա է այդքան երկար խորհում: «Ինչպես կը գրեմ» գրության մեջ այդ հարցումների առթիվ գրում է. «Հիմա ելլեմ ըսեմ թէ Ղարապուտախցի Հիստէին աղայի կնոջը՝ Դարգլուխցի Խաթունին վրայ կը խորհիմ («Զիմինի ին մի...» պատմվածքի հերոսուհին է – Ա. Ա.), մարդը երեսիս պիտի նայի, մտային առողջութենէս պիտի կասկածի» (Մարմարա ա, 1955):

Գրականության մասին խոսելիս էլ նա կարողանում էր կատակել ու ... գրել, որ մարդ երբ «բռնվում» է գրականության սիրով, այլևս չի կարող

ազատվել նրանից. «Օղին կձգե: Կրնա: Ծխելն ալ կձգե: Ան ալ կրնա: Մարդ մը իր կնիկն ալ կձգե: Գրելը չի կրնա» (Մարմարա բ, 1960):

Նրան ճանաչ մարդիկ վկայում են, որ անգամ տխուր բաների մասին խոսելիս Մնձուրին երբեմն-երբեմն ծիծաղել է: Բայց ծիծաղ, թե՞ քմծիծաղ էր դա՝ ոչ ոք չի կարող ասել: Գուցե մի քմծիծաղ, որ ավելի հեզնանք էր... նզովք ու վիշտ՝ իր ճակատագրի պես դառը:

Մնձուրին իր ամենաերկար պատմվածքներից մեկում՝ «Ըստանպոլում», մի այսպիսի պատմություն է անում. «Պապ մը գառթափի մը նեղ շերտի մը վրա, արտի մը՝ կորիի չափ կա-չկա, շիշուրագովը հողը կփորե, եզիպտացորեն կտնկե: Կին մը, իրմե վեր, բարձունքի մը վրա՝ կայներ է, պարանով մը կապեր է պապային մեջքեն, ամբողջ ուժովը ամուր մը բռներ է, միգուցե՝ թուլցնե, կամ թողու պարանը՝ պապան պիտի չկրնա կեցնել ինքզինքը, անդունդը պիտի գլորի: Դեմեն, ձորի շրթեն մարդ մը կերթա, սոսկումով կնայի. «Պապա, ինչ կընես հող»: «-Եզիպտացորեն կտնկեմ, որդի»: «Պապա, կկեցվի՞ ադ գահավեժին վրա, պիտի սահիս, փտոր-փտոր պիտի ըլլաս անդունդը»: «-Ի՞նչ ընեմ, որդի, վաթանս (հայրենիքս – Ա.Ա.) է» կպատասխանի» (Մնձուրի գ, 1986: 392-393): Այդպես նաև Մնձուրու ծիծաղն էր, որն ըստ էության արտաքինապես որքան հումորի դրսևորումն, նույնքան էլ ցավի արտահայտություն էր, որը պապայի բերանով խտացնում է Մնձուրին. «Ի՞նչ ընեմ, որդի, ճակատագիրս է»:

Մնձուրին գրել է երգիծական նաև մի շարք այլ պատմվածքներ: «Ճերմակ ցախավելի թուփեր», «Մէ պեժե, Մինաս աղա, Մինաս չորպաճի», «Բարի լոյս, Մարգար աղա՛», «Քունգլուխ», «Կոզիկը» և այլն, որոնցում օգտագործելով դրության, գործողության, խոսքի կոմիզմի միջոցները՝ իր շարադրանքը կառուցում է կյանքի ծաղրելի, կենցաղում տեղ գտած մերժելի երևույթների վերհանումներով, կերտված տիպերի մտածողության ու գործունեության զավեշտական կողմերի ցուցադրումներով, նրանց դրսևորած վարքի՝ ծուլության, պարզամտության, շատակերության և այլ մերժելի հատկանիշների ընդգծումներով, բայց, երբեք նրանց չերգիծելով, գրեթե միշտիք հերոսների նկատմամբ պահպանելով ներողամտական, նույնիսկ համակրական վերաբերմունք: «Չերգիծեցի: Ինչո՞ւ ընեի», - գրել է Մնձուրին իր «Ի՞նչ ըրի» գրությունում (Մնձուրի է, 1984: 209): Ծաղրի ենթարկելով իր համագյուղացիներին՝ Մնձուրին նրանց ավելի մտերիմ, ավելի սիրելի է դարձնում ընթերցողին, և դա Մնձուրու հումորային գործերի գլխավոր առանձնահատկությունն է:

Եվ իսկապես: Ինչո՞ւ երգիծեր և ինչպե՞ս երգիծեր: Չէ՞ որ նրանցից շատերն իր հարազատ արմտանցիներն էին, իր համերկրացիները, անգամ իր գերդաստանի ու իր ընտանիքի անդամները: Նրանք՝ բոլորը դաժանա-

բար սպանվել էին, բոլորը վաղուց արդեն չկային, և գրողին այլևս ներկայանում էին միմիայն քաղցր հուշերի տեսքով:

Գրականության ցանկ

1. **Մնձուրի Յ.**, Կապույտ լույս, Իսթանպուլ, Էսայան Սանուց Միություն, 1958, 318 էջ:
2. **Մնձուրի Յ.**, Արմտան, Իսթանպուլ, Marmara Garetesi Matbaasi, 1966, 320 էջ:
3. **Մնձուրի Հ.**, Կապույտ լույս, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1968, 221 էջ:
4. **Մնձուրի Յ.**, Կռունկ ուստի՞ կուգաս, Իսթանպուլ, Մատենաշար Մարմարա, 1974, 285 էջ:
5. **Մնձուրի Յ.**, Տեղեր ու ես եղեր եմ, Իսթանպուլ, Ռշտունի Գարագըզեան, գրական մատենաշար, 1984, 209 էջ:
6. **Մնձուրի Հ.**, Երկեր, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ., 1986, 542 էջ:
7. **Մնձուրի Յ.**, Մենք, Անթիլիաս, Գեորգ Մելիտենցի գրական մրցանակ, 2018, 528 էջ:
8. ՀՀ ԳԱԹ, Մնձուրու արխիվ, ֆ. 325:
9. «Մարմարա» օրաթերթ, 1955, 15 հունիսի:
10. «Մարմարա» օրաթերթ, 1960, 28 հուլիսի:

References

1. **Mndzuri Y.**, Kapuyt luys [Blue light], Istanbul, Esayan Sanuts Miutyun Publ., 1958, 318 ej (in Armenian):
2. **Mndzuri Y.**, Armtan [Armtan], Istanbul, Marmara Garetesi Matbaasi Publ., 1966, 320 ej (in Armenian):
3. **Mndzuri H.**, Kapuyt luys [Blue light], Yerevan, Hayastan Publ., 1968, 221 ej (in Armenian):
4. **Mndzuri Y.**, Krunk usti Kugas [Stork, where are you coming from], Istanbul, a series of publications «Marmara», 1974. 285 ej (in Armenian):
5. **Mndzuri Y.**, Tegher ur yes yegher em [Places I've been to], Istanbul, a series of literary publications «Rshtuni Garagzyan», 1984. 209 ej (in Armenian).
6. **Mndzuri H.**, Yerker [The essays], Yerevan, Sovetakan grogh Publ., 1986. 542ej (in Armenian).
7. **Mndzuri Y.**, Menq [We], Antilias, Literary Award named after Georg Melitents Publ., 2018, 528 ej (in Armenian).
8. RA GAT, Mndzuri archive [Archive of Mndzuri], f. 325 (in Armenian).
9. Marmara daily, June 15, 1955 (in Armenian).
10. Marmara daily, Jule 28, 1960 (in Armenian).

Արծրուն Ավագյան – բանասիրական գիտությունների դոկտոր, ԵՊՀ հայ բանասիրության ֆակուլտետի պրոֆեսոր: Գիտական հետաքրքրությունների առանցքում հայ նոր, նորագույն գրականությունների պատմության, Միջուկի գրականության խնդիրներն են: Գիտական մամուլում հրապարակել է ավելի քան 70 հոդված և ուսումնասիրություն: Մի շարք գրքերի հեղինակ է:

ORCID ID: 0009-0000-2500-9114
a.avagyan@ysu.am

Artsrun Avakian – Doctor of Philology, Professor of the Faculty of Armenian Philology of YSU. His research interests focus on the history of new and modern Armenian literature and literature of the Diaspora. He has published more than 70 articles and studies in scientific journals. He is the author of a number of books.

ORCID ID: 0009-0000-2500-9114
a.avagyan@ysu.am

Арицрун Авакян – доктор филологических наук, профессор факультета армянской филологии ЕГУ. В центре научных интересов – вопросы истории новой, новейшей армянской литературы, литературы диаспоры. В научных журналах опубликовал более 70 статей и исследований. Является автором ряда книг.

ORCID ID: 0009-0000-2500-9114
a.avagyan@ysu.am